

Брусилковский Д.А.

**БҮГҮНКҮ ДООРДОГУ ЧЫГЫШ ЖАНА БАТЫШ
ЦИВИЛИЗАЦИЯЛАРЫНЫН ӨЗ АРА ЫҢГАЙЛАНЫШУУЛАРЫНЫН
ЖАНА ДИАЛОГУНУН САПАТЫНЫН КРИТЕРИЙЛЕРИ**

Брусилковский Д.А.

**КРИТЕРИИ КАЧЕСТВА ДИАЛОГА ЦИВИЛИЗАЦИЙ
И ВЗАИМОАДАПТАЦИИ ВОСТОЧНОЙ
И ЗАПАДНОЙ КУЛЬТУР В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ**

D.A. Brusilovskii

**CRITERIA FOR THE QUALITY OF THE DIALOGUE
OF CIVILIZATIONS AND MUTUAL ADAPTATION OF EASTERN
AND WESTERN CULTURES IN THE MODERN ERA**

УДК: [316.722: 316.42: 327] (043.3)

Изилдөөнүн объектиси: маданияттардын ыңгайланышуусу жана цивилизациялардын диалогу. Изилдөөнүн предмети – ааламдашуу шартындагы маданияттардын ыңгайланышуусунун жана цивилизациялардын диалогун ишке ашыруунун жолдору, механизмдери, мүмкүнчүлүктөрү, өзгөчөлүктөрү, сапаты, айкындуулугу, баалуулугу, маңызы. Иштин максаты: ааламдашуу шартындагы маданияттардын ыңгайланышуусуна жана цивилизациялардын диалогуна социалдык-философиялык анализ жүргүзүү саналат. Изилдөөнүн ыкмалары: цивилизациялык анализ, синтез, илимий абстракциялоо, жалпылоо, индукция жана дедукция, тарыхый-салыштырмалуулук, формалдаштыруу, абстрактуулуктан конкреттүүлүккө өтүү ыкмасы, аналогия, эксперттик, диалектикалык жана системалык; философиялык жалпылоо ыкмасы жана дисциплиналар аралык мамиле. Типологиялык ыкма негизги болуп саналат, эгерде айрым гана компоненттерди салыштырбай жалтысынан цивилизациялардын системалык биримдиги каралса. Изилдөөдөн алынган жыйынтыктар жана илимий жаңылыгы: - «диалогдун сапаты», «маданияттардын жана цивилизациялардын ыңгайланышуусу» деген түшүнүктөрдүн диалектикасы ачылды; - цивилизациялардын диалогунун сапатынын жана маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын критерийлеринин бири катары баалуулуктардын айкындуулугу каралды; - ааламдашуу шартындагы адам укугу боюнча цивилизациялардын ыңгайланышуусунун жана карым-катнашынын сапаты аныкталды.

Негизги сөздөр: цивилизациялар диалогу, маданий кызматташуу, диний кызматташуу, маданият, маданият философиясы, Батыш цивилизациясы, Чыгыш цивилизациясы, аң-сезим, жаштар, мигранттар.

Объект исследования: диалог цивилизаций и взаимонастройка культур. Предмет исследования – сущность,

ценность, истинность, качество, особенности, возможности, механизмы, пути реализации диалога цивилизаций и взаимонастройки культур в условиях глобализации. Цель исследования: провести социально-философский анализ диалога цивилизаций и взаимонастройки культур в условиях глобализации. Методы исследования: цивилизационный анализ, синтез, научное абстрагирование, обобщение, индукция и дедукция, сравнительно-исторический, формализация, метод восхождения от абстрактного к конкретному, аналогия, экспертный, диалектический и системный; метод философского обоснования и междисциплинарный подход. Типологический подход представляется обоснованным, если сопоставлять не отдельные компоненты, а системное единство цивилизаций в целом. Полученные результаты и новизна: - раскрыта диалектика понятий «качество диалога» и «взаимонастройка культур и цивилизаций»; - рассмотрена истинность ценностей как один из критериев качества диалога цивилизаций и взаимонастройки культур; - определено качество взаимодействия и взаимонастройки цивилизаций по праву человека в условиях глобализации.

Ключевые слова: диалог цивилизаций, межкультурное сотрудничество, межрелигиозное сотрудничество, культура, философия культуры, Западная цивилизация, Восточная цивилизация, сознание, молодежь, мигранты.

Object of study: dialogue of civilizations and mutual adaptation of cultures. Subject of study: essence, value, truth, quality, features, capabilities, mechanisms, ways of implementation of dialogue of civilizations and the mutual adaptation of cultures in the context of globalization. Goal of study: to conduct a socio-philosophical analysis of the dialogue of civilizations and mutual adaptation of cultures in the context of globalization. Methods of research: civilizational analysis, synthesis, scientific abstraction, generalization, induction and deduction, comparative historical method, formalization,

abstract to concret method, analogy, expert, dialectical and systemic method; philosophical method and interdisciplinary approach. Typological approach seems reasonable if you match non-individual components but systemic unity of civilizations as a whole. The results and novelty: - revealed the dialectic of concepts "quality of dialogue" and "mutual adaptation of cultures and civilizations"; - considered the truth of values as one of the quality criteria of dialogue of civilizations and mutual adaptation of cultures; - determined the quality of interaction and mutual adaptation of civilizations on human rights in the context of globalization.

Key words: *dialogue of civilizations, mutual adaptation, intercultural cooperation, interreligious cooperation, culture, philosophy of culture, Western civilization, Eastern civilization, consciousness, youth, migrants.*

Диалог – бул дискуссияларды жүргүзүү, негизги максаты тараптардын жакындоосун жана өз ара байуусун көздөгөн ар кандай көз караштардын, саясий агымдардын жана башкача багыттардын өкүлдөрүнүн ортосундагы инсандар, мамлекеттер, цивилизациялар аралык мамилелеринин өзгөчө формасы. Диалог катышуучулардын тең укуктуулугун, алардын бири-биринин көз караштарын, ой-пикирлерин сыйлоосун, күч менен басым көрсөтүүдөн жана башка мажбурлоонун формаларынан баш тартууну колдонууну сунуштайт. Ал өзүнүн маңызы боюнча пикирлердин, баалуулуктардын, идеалдардын, идеологиялык жана дүйнө таанымдык системаларынын плюрализмдин колдойт. Улут аралык диалогдун руху – бул кызматташуунун, өз ара түшүнүшүүнүн руху, ал башка цивилизациянын орду түшүнүүгө далалат кылууну жана түшүнүү менен мүмкүнчүлүккө жараша аны кабылдоону талап кылат. Натыйжада цивилизациялар аралык диалогдун катышуучуларында өз ара түшүнүүгө, жардамдашууга болгон ниеттери пайда болуусу зарыл. Ушуну менен бирге эле, цивилизациялар диалогунун милдеттүү шарттарынын бири, анын катышуучуларынын ар бири өзүнүн көз карашын коргоосу зарыл, бул өз кезегинде өзүнүн идеалдарынан, баалуулуктарынан баш тартуусун камсыздайт. Цивилизациялар диалогунун катышуучулары эмнелерди тең бөлүшөт, кайсы суроолор боюнча арсар ой-пикирлердин болбошун, принципиалдуу түрдө компромиске бара албашын, бири-бирине жеңилдик бербөөлөрүн так, айкын билүүлөрү зарыл. Бул өңүттө Платондун философиялык концепциясы үлгү боло алат. Эгерде байыркы грек философу Платон өзүнүн «Тезтет» [1] аттуу диалогунда белгиленгендей диалог трансформациялануу эффектисине ээ боло турган болсо өзү менен башкалардын ортосундагы ажырымды жоюу боюнча кеңири тараган «мен жана башкалар» фразасы менен ой жүгүртүү пайдалуу болмок. Анткени,

цивилизациялар диалогу – бул өзүн башкаларга тануулоонун каражаты эмес, тескерисинче аларды кабыл алуу дегенди түшүндүрөт.

«Цивилизациялардын жана маданияттардын өз ара ыңгайланышуулары» жана «диалогдун сапаты» түшүнүктөрүнүн диалектикасы. Белгилүү философия илимдеринин доктору, профессор Мухаммад Легенгаузен төмөндөгүдөй эң сонун билдирүүнү жазган: «Диалог чын-ыкластан тынчтыкты каалоо ниетинде бөтөн дүйнөгө кирүү даярдыгын айкындаган эрежелерди сактоону талап кылат. Цивилизациялар жарата алат, чагылдыра алат, экспорттойт жана шарттай алышат, ошол эле учурда диалог үчүн өзүнүн жүрөгүн ачпай коюулары да мүмкүн» [2, с. 19]. Бүгүнкү дүйнөдөгү адамдар бир эле цивилизациянын «жемиши» эмес, мындайды эч ким талап да кылбайт. Диалог каражаты менен ар кандай цивилизациялардын индивидуумдарынын ортосунан орун алган цивилизациялар диалогу көйгөйлөрүнүн кеңири айланасын талкуулашкан ар түрдүү философтордун ортосундагы баарлашуулардан гана эмес, доорлорго созулган муундар аралык диалогдон да түзүлөт. Цивилизациянын өзөгүндө жаткан салттарды түшүнбөй туруп, биз өзүбүздү же өзүбүздүн цивилизацияны түшүнө албайбыз. Эгерде биз башка элдерди, цивилизацияларды түшүнүүнү кааласак, анда алардын салттарын да изилдөөбүз зарыл.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде төмөндөгүдөй жыйынтык чыгарууга болот: этнокулттур жана регионалдык коомчулуктардын ортосундагы тарыхый-маданий жана алардын уникалдуу маданияттарынын айырмачылыктары канчалык айкын, маанилүү болбосун ар түрдүү цивилизациялардын бир учурда тең жашоолорунун шарттарын ирээт-телишинин типтеринин айырмачылыктары өзгөчө теориялык-практикалык мааниге ээ. Ушуга байланыштуу цивилизациялардын кызматташуусун, диалогдун эл аралык илимий-практикалык конференцияларды, форумдарды, семинарларды, дискуссияларды, макалаларды жарыялоо, БУУда мамлекеттик ишмерлердин, диний лидерлердин, саясатчылардын жолугушууларын, дискуссияларын уюштуруу менен чектебөө жаңылыштык болуп саналат. Биринчиден, диалог цивилизациялардын өз ара алакаларынын экономикалык, технологиялык, социалдык-маданий, демографиялык, экологиялык жана геосаясий баардык талаптарын өзүнө камтышы керек. Булардын ар кимисинде чечилбеген көйгөйлөр жана жаңы чакырыктар бар, буларга татыктуу жоопторду бир гана диалогдун жана цивилизациялардын өз ара ыңгайланышууларынын, тараптардын бири-бири

менен маданий-илимий тажрыйбалык жактан өнүгүүлөрүнүн негизинде алууга болот. Ошол эле учурда маданияттардын, цивилизациялардын диалогунун сапаты цивилизациялардын, маданияттардын, диндердин сапатына байланыштуу болбош керек. Сапат категориясы адамдын объективдүү реалдуулукту таанып билүүсүнүн белгилүү тепкичин чагылдыраарын түшүнүү зарыл, бул жерде реалдуулукту чагылдыруунун даражасы адамзаттын кызыкчылыктарына, талаптарына жооп бере алат жана ал каалаган цивилизациянын философиялык-психологиялык маселелеринин бири болуп саналат. Диалогдун сапаты – бул диалогдун кандай болсо, дал ошондой болуусун камсыздайт, б.а. диалогдун баштапкы мүнөздөмөлөрүнүн бар же жок экендигин тастыктайт; диалогдун дайыма өзгөрүп туруучу жана туруктуу сапаттарын шарттайт; диалогдун сырткы мүнөзүн, анын түзүлүшүн ырастайт. «Диалогдун сапаты» түшүнүгү сөзсүз эле конструктивдүү нерсени түшүндүрүүсү милдеттүү эмес. Диалогдун сапаты эң башкы даражада диалогдун маңызына каршы турат, б.а. диалогдун тескери сапаты болуп саналган деструктивдүүлүккө салыштырганда жогору дегенди билдирет. Диалог диалог болбой калат, эгерде ал өз сапатын жоготсо.

Ушундан улам Чыгыш менен Батыштын маданияттарынын өз ара ыңгайланышууларынын жана цивилизациялардын диалогунун сапатынын критерийлери деп негизинен маданияттардын өз ара ыңгайланышуу процессинин, цивилизациялардын диалогунун сапатынын наркы калыптанган эң башкы белгилерди түшүнүү зарыл. Ушул өңүттөн алганда маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын, цивилизациялар диалогунун сапаттарынын ааламдашуу шартындагы адам укуктары боюнча цивилизациялардын өз ара ыңгайланышууларынын, алака түзүүлөрүнүн сапаттарынын – көптөгөн башка критерийлеринин ичинен эң башкы критерий катары баалуулуктардын чындыгын кароого болот.

Экинчиден, бүгүнкү күндө даана байкалып тургандай, цивилизациялардын өз ара алакаларынын процесси анын ички биримдиги цивилизациялардын элементтеринин, мазмундарынын жана формаларынын тынымсыз өзгөрүп турушунун негизинде ишке ашырылат. Өз ара карым-катнаштагы цивилизациялардын ар бири башкасынын себеби, ошондой эле бөтөн цивилизациялардын бир учурдагы кайра тийгизген таасиринин натыйжасы болуп саналат. Цивилизацияларды таанып билүү алардын өз ара байланыштарын таануу дегенди билдирет. Диалогдун жана өз ара байланыштардын сапаты кө-

бүн эсе жарандардын компетенттүүлүгүнүн, *билимдүүлүгүнүн, жалпы маданияттын жана конструктивдүү өз ара сабырдуулуктун деңгээлинен көз каранды.*

Цивилизациялык ыңгайланышуу түрдүү жандардын жашоосу үчүн зарыл шарт болуп эсептелинет, ал өзүнө милдеттүү сапат катары организмдин чөйрө, жаратылыш жана коом менен болгон байланыштарынын өбөлгөлөрүн камтыйт.

Суроонун терминологиялык жагын карай турган болсок, анда «ыңгайланышуу» түшүнүгү абдан кең мааниде колдонулат. сүйлөмдүн контекстине жараша айрым учурларда бул түшүнүктүн ордуна төмөндөгүдөй сөздөр колдонулат: «ыкташуу», «теңдештирүү», «дал келүү», «климатташуу», «идеалдарды жана нормаларды кабылдоо», «сиңип кетүү», «жамаатка кошулуу» ж.б. бул түшүнүк көпчүлүк учурда инсандардын организмдеринин аларды курчап турган чөйрө менен болгон байланыштарын таанып билүүдө негизги курал катары колдонулат.

Ушуга байланыштуу биз цивилизациялардын өз ара ыңгайланышууларын жашоонун стратегиясы катары, ал эми цивилизациялардын өнүгүүсүн – тирүү организмдердин белгилүү бир эволюциялык чекте кармалып турушуна шарт түзгөн жана прогресстин жүрүшүн камсыз кылуучу тактика деп түшүнүүнү туура деп эсептейбиз. Маданият аралык өз ара ыңгайланышуу өзүнүн идеалдуу формасында маданий чөйрөнүн жана адамдын маданий жаратылышынын мазмундук жактан байышына жана өнүгүүсүнө түрткү боло алат жана алардын таасиринин натыйжасында өзү да өсүп-өнүгүп турат. Маданият жана цивилизациялар аралык өз ара ыңгайланышууларын индивиддин ыңгайланышуусу менен салыштырганда, ал маданияттардын ички спектрлеринин, социумдун ички түзүлүшүнүн жана сырткы көйгөйлөрдүн көп кырдуулуктары менен шөкөттөлгөн. Себеби, бул айтылгандар анын спецификасын аныктап турушат.

Биз үчүн Чыгыш менен батыштын маданий өз ара ыңгайланышуулары жана диалогу – бул ааламдашуу мезгилиндеги цивилизациялардын жашап кетүүсүнүн объективдүү зарыл шарты болуп саналат. Маданияттардын жана цивилизациялардын өз ара ыңгайланышуулары – бул эң башкысы дүйнөдөгү массалык миграция, айрыкча ар кандай себептердин негизинде Чыгыштан батышты көздөй жер которуулар менен шартталган мезгил өкүмү. Адамзаттын топтогон тажрыйбасы көрсөтүп тургандай, көп полярдүү дүйнөнү колдогон идеялар, концепциялар, тараптардын пайдасына чечилген эл аралык

кызматташуулардын баардык деңгээлдеринин кеңейиши, эл аралык мамилелердин көп сандаган субъектилеринин ыңгайланышууларынын өнүгүүсү цивилизация аралык диалогдун ишенимдүү негизи боло алышат.

Диалог гуманизмге, теңчиликке, акыйкаттуулукка, ар кандай диний салттарга, этникалык маданияттарга тиешелүү элдердин, адамдардын ортосундагы бири-бирин сыйлоо мамилелерине, бекем аргументация жана жакшы кеңештерге, абийир эркиндигин жана диний ишенимин камсыздаган эл аралык укуктарга негизделип түзүлүш керек. Ошондой эле, цивилизациялар, мамлекеттер ортосундагы ишеним атмосферасынын түзүлүшүнө түрткү болуусу зарыл. Дал ушундай контексте диалог коопсуз жана адилет дүйнөлүк тартипти жана өз ара ыңгайланышууну калыптандыруу жолунда өзүнүн негизги ролун ойной алат. Өз ара ыңгайланышуу – бул келечектеги жалпы адамзат маданиятынын жана глобалдуу дүйнөнүн руханий жана материалдык жашоосунун этикалык, дүйнө таанымдык, баалуулук багыттарын чогуу издилдөөнү сунуштаган конструктивдүү диалогдун ажырагыс бөлүгү.

Учурдагы көптөгөн коркунучтар идеялардын, этностордун, элдердин, коомчулуктардын, мамлекеттердин, диндердин, маданияттардын, цивилизациялардын кызыкчылыктарынын карама-каршылыгынын айынан жаралууда, б.а. көптөгөн коркунучтардын негизинде карама-каршылык жатат. Ушуга байланыштуу биз дүйнөнү коргоп, сактап калабыз, эгерде начар өнүккөн өлкөлөргө таасир этүү атаандаштыгы компромисстик сабырдуулук багытында тынчтык жолу менен чечиле турган болсо. Бирок, карапайым эл дайым эле чыдамкай боло бербешин эстен чыгарбашыбыз зарыл. Социалдык философияда жана геосаясатта эске алуучу нерсе, эгерде эки тараптан тең бири-бирине оң маанайда жолугууга аракет жасалса, анда баардык эле диалогду четке кагуу мүмкүн эмес.

Цивилизациялар диалогу түздөн-түз ар кандай маданияттардын о.э. – диний жана диний эмес агымдардын карым-катнашын билдирет. Өз ара карым-катнаш кылуу коммуникацияларынын – билдирүү, түшүнүү, салыштыруу, өздөштүрүү, кабыл алуу жана четке кагуу ж.б.у.с. механизмдеринин жардамы менен ишке ашат. Диалогдун жүрүшү жана жыйынтыгында ориентацияларда, түзүлүштөрдө, стереотиптерде, цивилизациянын өз ара мамиле түзгөн субъектилеринин ынанымында, б.а. – социалдык топтордо (чоң жана кичине), этникалык, тилдик, аймактык, диндик, маданий-улуттук коомчулуктарда,

индивиддерде, инсандарда өзгөрүү болот. Цивилизациялар диалогунун негизги максаты жана шарты болуп субъектилердин маданий иденттүүлүгүн сактап калуу саналат.

Темалар кандай гана болбосун маданияттар, цивилизациялар аралык өз ара ыңгайланышуунун, диалогдун сапатына байланыштуу, о.э. бүгүнкү күндөгү дүйнөдө бир катар айрым өзөктүү учурларды эске алууну сунуштайт: (1) 2001-ж. 11-сентябрындагы окуянын себептери жана натыйжалары; (2) жакынкы чыгыш чыр-чатактарын жөнгө салуунун ыкмасы катары араб өлкөлөрүн демократизациялоо; (3) «ислам» терроризми; (4) палестин-израил чатагындагы ислам факторунун ролу; (5) 2001-ж. 11-сентябрынан кийинки Америка кошмо штаттарынын тышкы саясаты; (6) цивилизациялар чыр-чатагы; (7) исламды Чыгыштагы туруксуздуктун фактору катары колдонуу; (8) эл аралык деңгээлдеги исламистик идеологияны кармангандардын максаты жана каражаттары; (9) россия-америка мамилелери; (10) евразийстик мейкиндиктеги күчтөрдүн тең салмактуулугунун трансформацияланышы; (11) евроборбордук дүйнөнүн кризиси [3-24]; (12) полицентристик дүйнөлүк ирээттүүлүк диалогдун сапатынын ушул аспектилерине байланыштуу диалогдун төмөндөгүдөй ар кандай принциптерин бөлүп кароо зарыл деп эсептейбиз – ар кандай маданий универсумдардын бири-бирине дал келбестигин, өздүк баасын, өзгөчөлүгүн, батыш, Чыгыш, Түндүк, Түштүк маданияттарынын цивилизацияга кошкон салымынын, о.э. алардын бири-бирине аралашуусунун уникалдуулугун таануу; европацентристик, азияцентристик, африкоцентристик, америкацентристик, этноцентристик, диний центристик, айрым социалдык көз караштардын концепцияларын четке кагуу; ксенофобияга, этнофобияга, диний (конфессифобияга) тилектештик менен каршы туруу; маданий-диндик тажрыйбанын айырмачылыктарына, өзгөчөлүктөрүнө негизделип түптөлгөн руханий маданияттын гуманистик катмарын түшүнүү; маданияттын субъектилеринин тең укуктуулугун таануудан жана монополистик түзүлүштөн баш тартуу; көз караштардын келишпестиги, өзүнүн макул эместигин билдирүүдөгү ыңгайсыз учурлар келип чыккан учурда акыл-эстүүлүк менен компромисске барууга даяр болуу.

Баалуулуктардын тууралыгы – цивилизациялардын диалогунун жана маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын сапатынын критерийлеринин бири катары. Баалуулук жашоонун кээ бир мамилелери аркылуу белигленет жана кар-

малып турат. Анын мазмуну идеялардын конкреттүү комплексинин жардамы менен ачылат. Идеялар жалган же чын, илимий же диний, философиялык же мистикалык болушу мүмкүн, алар ой жүгүртүүнүн аларга керектүү импульсун берген тиби аркылуу мүнөздөлөт. Мында эң негизги критерий – тигил же бул идеянын тууралык даражасы. Ал эми баалуулуктар болсо алар деле адамдын ишмердүүлүгүн белгилүү бир багытта нуска салышат, бирок, дайыма эле таанып билүүнүн жыйынтыктары менен дал келе бербейт. Баалуулуктар адам жана коом үчүн пайдалуу же пайдасыз маанисинде реалдуулукту аныктай алышат, курчап турган реалдуу дүйнөнүн ар кандай аспектилерин чагылдырып, ага ой жүгүртүүдө баалоочулук учурларды киргизет. Алар чындык менен шайкеш болушпайт, көпчүлүк эңсеген нормалардагы идеяларга жанашууга умтулат. Баалуулуктар адам жашоосуна маани-маңыз беришет.

Бирок, баалуулуктарды субъективдүү образ менен бириктирип кароо туура эмес болуп калаары чындык. Баалуулуктар субъективдүү, ал эми илимий чындыктар объективдүү, ошого карабай алар дайыма эле бири-бирине каршы келе беришпейт. Маселен: чындык жана баалуулук бөлүнбөйт, анткени, баалуулук өзү обьективдүү чындык же жалган болуп калышы мүмкүн экендигин тастыктоого болот. Чындык жана баалуулук бөлүнүшпөйт, анткени, чындык өзү баалуулук деп далилдөөгө болот. О.э. чындык жана баалуулук айырмаланбайт, себеби, баалуулуктан көз каранды эмес объективдүү чындык жок жана болушу да мүмкүн эмес деп ырастоого болот.

Баалуулук менен чындыктын ортосундагы байланыштардын төмөндөгүдөй үч зарыл аспектинин бөлүп кароого болот. Биринчи аспект көпчүлүк адамдардын кызыкчылыктарын чагылдырган баалуулуктар бар, маселен – пролетардык, эмгекчил массанын баалуулуктары; ошондой эле азчылыктын, үстөмдүк кылуучу таптын кызыкчылыгын чагылдырган баалуулуктар болоорун божомолдойт.

Экинчи аспект баалуулук адам үчүн гана маанилүү, өз алдынча турганда андай сапатка ээ эмес, мотивациялык өнүктө гана адам чындыкка аракет кылат деп бүтүм чыгарат.

Үчүнчү аспект адамдын жалган баалуулуктарга жетелениши, объективдүү чындыктын бар экендигин далилдейт, ал чындыкка жетүү жолун татаалдаштырышы мүмкүн, бирок, тоскоол кыла албайт деп бүтүм чыгарат.

Адамдын баалуулук дүйнөсү - бул татаал субординациядан турган система, анда фундаменталдык баалуулуктар (жашоо сапаттары) тандалып

алынган максатка жетүүнүн жакынкы каражаттары (коопсуздук, сүйүү, адилеттүүлүк, эркиндик, аброй ж.б.) каралган атайын иштелип чыккан баалуулуктар жайгашкан.

Чындык менен баалуулуктун байланышынын маселелерин башкача ракурста кароо алардын төмөндөгүдөй жалпы-маанилүүлүк деген мүнөздөмөсүнө көңүл бурууга мажбур кылат. Айрым ойтолгоолорду предикат катары карасак – анда ал мүнөздөмөнүн маданиятта бар экендигин эмпирикалык фактыларга таянуу менен гана аныктай алабыз. Ушундан эреже келип чыгат, ага ылайык ой-пикирдин жалпы маанилүүлүгү азырынча анын чындык экендигин тастыктайт, ал эми чындык өз учурунда аны автоматтык түрдө жалпы маанилүүлүк статусуна көтөрө койбойт. Бул жобону Ф.Бэкондун доорунан бери эч ким омоктуу талкууга алган эмес, ошентсе дагы бул жобонун акыйкат экенин эске алуу менен биз «баалуулук концепциялары» жалпы маанилүүлүктүн негизинде иштелип чыгат деп бүтүм чыгара албайбыз. Анткени, алар белгилүү гана индивиддердин каалоолорун көздөнт, ошондуктан, верификацияланууга жөндөмсүз.

Бүгүнкү глобалдуу коомчулуктарда келечектеги жалпы адамзаттын маданиятынын варианттары, сценарийлери, анда диалогдо орун алган ролдору кызуу талкууну жаратууда. Биз диалогду түшүнүүдө адамзатка жаңы көз караш зарыл деп эсептейбиз, анткени, ааламдашуу шартында маданияттардын өз ара байланыштарынын сапатынын акыйкаттуулугунун критерийи аныктала элек, ал эми диалог болсо дайыма эле өзүнө конструктивдүү багытты камтый албайт. Ушул себептен, диалогдун сапатына байланыштуу маселе болуп көрбөгөндөй актуалдуулукка ээ болууда, ал анын мазмунундагы конструктивдүү, деструктивдүү элементтерден жана диалогдун сапатын коомдун кызыкчылыгын чечүүнүн даражасынан көз каранды. Сөз, диалогдун тажрыйбасы өздүк максаттарды ишке ашыруу колдонулуп, негативдүү аспект натыйжага алып келүүсү жөнүндө болуп жатат, ошондуктан, маданият жана диндер аралык диалог өзүнүн баалуулугуна ээ болот, качан гана сабырдуулукту (толерантность) туура түшүнгөндө. Биздин көз карашта сабырдуулук оң мааниге ээ болушу мүмкүн, качан эки жактан тең бирдей сабырдуулук, кызматташтык. Башка көз караштарга, маданияттарга сый-урмат, көп кырдуулукта шайкештик жаралганда. Биз дагы бир учурду эске алуубуз керек, интолерантность оң мааниде кабыл алынган абзел, бул фашизмге, геноцидге, расизмге, улутчулдукка, социалдык адилетсиздикке принципалдуу каршы туруу дегенди билдирет.

Ушуга байланыштуу толерантуулукту колдоо керек, эгерде ал конструктивдүү диалог идеясын алга сүрөсө! Ошондой эле учурда конструктивдүү диалог өз мазмуну боюнча гуманизмге, теңчилдикке, адилеттүүлүккө, идеялардын ортосундагы сыйурматка, ар кандай маданий, диний, салттык агымдардын оң маанайдагы байланышына, бекем аргументтерге жана маанилүү кеңештерге, эл аралык укуктарды сактоого, диний ишенимдин жана абийир эркиндигин камсыз кылууга багытталган негизде иштелип чыгуусу керек. Ошол эле учурда мамлекеттер ортосундагы ишеним атмосферасынын түзүлүшүнө түрткү болушу зарыл. Дал ушундай өңүттө диалог коопсуз жана адилет дүйнөлүк тартипти калыптандыруу жолунда өзүнүн негизги ролун ойношу абзел. Ушуну менен катар эле диалог – бул талаш-тартыштырды жаратпай, чыныгы маданиятты табууга кол кабыш кыла алат деп үмүттөнөбүз.

Ачык айтканда бүгүнкү күндөгү маданият – бул идеялардын, нормалардын, баалуулуктардын бири-бирин четке каккан ирээтсиз баалуулуктардын иерархиясынын чексиз жыйындысы. Бүгүнкү глобалдуу баш-аламандыкта маданияттын жана цивилизациялардын баалуулуктарынын түп нускалары жоголуп кетүү коркунучуна кептелгендиги аныкталды – ошондуктан, эски идеалдардын кыйроосу сапаттуу конструктивдүү диалогдун зарыл элементи катары кабыл алынууда. Менеджердик ой жүгүртүүгө, чектен чыга колдонууга, бийликке. Акчага көз каранды болгон бүгүнкү цивилизациянын жүзү кандай татаал болсо, «адамдык» жүздүн, келбеттин жоголушунун себептерине жооп берүү ошондой эле оор жана татаал. Дүйнөлүк ирээттүүлүктүн чен-өлчөмү болгон адамдын ыйык кадыр-баркы диалогдун өзөгүнөн орун алышы керек. Мындай көрүнүш өтө жогорку жеңгээлде өнүгүүгө жөндөмдүү тилектештик, жан тартуу сапаттарынын негизинде пайда болуусу мүмкүн. Дегеле маданият – бул адамдын дүйнөсү, анда ага түшүнүксүз адашкан мазмундар, формалар, ошол эле учурда ал маданияттын болуп көрбөгөндөй жеткиликтүүлүгү. Баардыгына жетишээрлик элементтери камтылган. Мындай учурда дүйнө бирдиктүү эмес бирдей болуп калат, ал эми андан баш тартуу болгону кандай гана болбосун акча, бийлик, адамдын өзүн четке кагууга чейин барып болсо дагы жаңы оригиналдуулукту издөө гана болуп саналат. Дагы бир айтка кетчү нерсе конструктивдүү диалог – аморалдык саясаттан баш тартууну сунуштайт. Ааламдашуу процессиндеги дүйнөдө өзөктүк куралдарды колдонууга багытталган коркунучтар жаралган учурда, адилетсиз агрессияны эскертүүдө. Айрым учурда гуманисттик

идеяларды, баалуулуктарды сактап калууну өзүнө камтыган идеялардын негизинде жаңы маданияттык саясаттын каражаттары менен куруу мүмкүн эмес. Маданий тең салмактуулуктун бузулушу жана теңсиздик өтө тездик менен кеңейиши мыйзам ченемдүү коркунуч сезиминин пайда болушуна алып келүүдө Ааламдашуунун кээ бир стандарттарынын кабыл алынбай калышы бир эле баалуулуктарды өз маданиятынын тилинде кайра жаратууга болгон аракеттерди чагылдырууда. Чыныгы маданият баардык баалуулуктар үчүн бирдей талааларда гана түзүлүшү мүмкүн, эгерде коомдук аң-сезимдеги баалуулуктардын шкааларынын өзгөрүшү эске алынса. Ошол эле учурда бир гана өз маданиятынын тилинде түшүнүктүү болгон баалуулуктардан башкалары да керек болот. Миграция сыяктуу бир катар факторлор өздөрү менен ар кандай коркунучтарды (фобиялар) алып жүрүшөт, атап айтканда ар кандай багыттагы баалуулуктардын кагылышуусу жана ошол баалуулуктардын системасына тиешелүү талаш-тартыштарды жаратат, ошондой эле, жыйынтыгында өз ара байланыштардын жаңы формасын иштеп чыгууга алып келген цивилизациялар ортосундагы айырмачылыктарды тереңдетип, диний мүнөздөгү чыр-чатактардын өсүшүнө түрткү берет. Ошентип позитивдүү диалогдун негизине төмөнкү элементтерди киргизүү зарыл – диний-маданий конфликтерди, ксеофобияны, экстремизм жана терроризмдин өсүшүн жөнгө салуудагы эн зарыл ролду ойногон адамдар катары мигранттарга достук жана өтө этияттык мамиле жасоо керек. Адамдын индивидуалдуу өнүгүү процессинде анын көз караштары, кызыкчылыктары, сезимдери эгерде оң маанайда жамааттык кызыкчылыкты коргоого багытталган болсо, экстремизмдин жана терроризмдин терс таасирине каршы турууда кубаттуу каражат болоорун эстен чыгарбашыбыз керек. Чындыгында, диалог социомаданий реалдуулуктун жаңы аспектилерин аныктоого шарт түзөөрүн түшүнүү керек. Себеби, баалуулуктар, муктаждыктар бири-биринен бөлүнүп калган болсо, адамдардын кызыкчылыктарына жооп бере турган башка баалуулуктарды башкалардан бөлүп кароо мүмкүнчүлүгүнө ээ болбой калмакбыз. Дегеле, дүйнөдөгү баардык маданияттарда жалпы руханий баалуулуктардын бар экендигине карабай алардын ар кимиси өздөрүнүн өзгөчөлүктөрүнө ээ. Жалпысынан, социалдык философия жана кросс-маданий психология бизге көрсөткөндөй, биринчиден, башка адамдын маданиятында кабыл алынган баалуулуктардын системасын түшүнүү жана сыйлоо зарыл. Экинчиден, учурдагы геосаясий шарттагы

диалогдун негизине бөтөн маданияттын иммигранттарынын өлкөнүн жергиликтүү жашоо-идеалдарына болгон мамилеси деген маанилүү элементти киргизүү керек. Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен төмөндөгүдөй кыскача жыйынтык чыгарууга болот: ааламдашуу жолундагы дүйнөдө дезинтеграциялык тенденциялар жөнүндө изилдөөлөрдү айтууга мажбурлаган бир катар себептер бар. Алардын бири – өлкөлөрдүн өнүгүүсүндөгү сакталып келе жаткан тең салмаксыздык, тактап айтканда тигил же бул интеграциялык бирикмеге кирген «бай» жана «жакыр» мамлекеттердин ортосундагы ажырым. Кийинкиси – маданий жана цивилизациялык карамкаршылыктардын курчушу, мындан иш жүзүндө бир дагы интеграциялык бирикме качып кутула албайт. Анткени, алардын бири-биринин курамында ар кандай маданий баалуулуктары, салттары бар мамлекеттер кирет. Андан сырткары миграциялык басым сезилүүдө б.а. мыйзамсыз жана ыңгайланууга жөндөмсүз миграциялардын саны өсүүдө. Ага карабай дүйнөлүк өнүгүүдө интеграция таасирдүү тенденция бойдон калууда.

Бүгүнкү мусулман өлкөлөрүнүн мигранттары үчүн интеграция аларга чоочун, жаңы социумга кирүү, өзүнө бейтааныш ролдорду, милдеттерди аткаруу менен ага ыкташуу, жаңы чөйрөгө көнүүдөгү психологиялык тоскоолдуктардан өтүү, жүрүм-турумдун үлгүлөрүн иштеп чыгуу, өз маданиятынын элементтери менен башка маданияттын элементтеринин ортосундагы гармонияны табуу дегенди түшүндүрөт. Ал учурда мигранттарды кабыл алып жаткандар үчүн интеграция өзүнө төмөндөгүлөрдү камтышы зарыл: социалдык чөйрөгө бөтөн маданияттын мигранттарынын кирүүсүндө өз коопсуздугун тынчтык жолу менен камсыздоо, психологиялык жардам көрсөтүү, башка маданиятка, үрп-адатка болгон кызыгуулардын пайда болуусу, адаттан сырткаркы көрүнүштөргө болгон кооптонууну басуу, башка коомдун өкүлдөрүнө, алардын маданиятына жылуу мамиле жасоо.

Ар кандай өлкөлөрдө интеграция көп кырдуу маданий оюн-зоок программалардын пайда болуусуна түрткү берүүдө, маселен, эксклюзивдик иш-чаралардан салттык ишмердүүлүккө чейин. Ушундан улам диалогдун негизине – окумуштууларга, диний ишмерлерге, спортсмендерге, журналисттерге, о.э. цивилизация аралык диалогдо уникалдуу роль ойногон адамдарга болгон мамиле деген маанилүү элемент кирүүсү зарыл. Анткени, алар маданият, дин аралык кызматташуунун жакшы үлгүлөрүн жайылтууга, реалдуу жана виртуалдуу жашоодо

маалыматтарды так талдоого жөндөмдүү. Буга мисал катары, акыркы мезгилдеги олимпиадалык оюндардын аркасынан глобалдык тармактарда дин аралык кызматташуулар ийгиликтүү ишке ашууда. Массалык-маалымдоо каражаттарынын маданият аралык диалогдун диндик ченеминде кошкон салымын Россияда, Лондондо өткөрүлгөн олимпиадалык оюндардан байкоого болот.

Маданият, диндер аралык диалог жүрүп жаткан тенденцияларды дүңнөлүк коомчулуктарда жана бирдиктүү виртуалдык мейкиндиктерден көрүүгө болот; көбүн эсе көп диндердин бирдей стандарттагы борборлору, дин аралык кийимдер, жүрүм-турумдун бирдиктүү нормалары иштелип чыгып, андан ары тереңдөөдө. Маселен, 2014-жылы Сочиде үч олимпиадалык айылчада диндер аралык борборлор ачылган, 2016-жылы Рио-де-Жанейродо (Бразилия) олимпиада айылында XXXI жайкы Олимпиадалык оюндарда бардык диндерге ылайыкташтырылган борбор ачылып, анда христиандар, мусулмандар. Буддистер, иудейлер жана индустар сыйынуу амалдарын аткарышкан. Башка дагы бир мисал – 2016-жылы Сауд Аравиясында ажыларга электрондук идентификациялык билээриктер бекер таратылган. Ал адамдардын жашоосун жана коопсуздугун жакшыртуу максатында болгон. Ажылык учурунда гаджеттер ал жердегилерге ритуалдардын башталышы жөнүндө маалымдап турушкан жана көп тилдеги сурап-билүү кызматы менен байланышууга мүмкүнчүлүк түзүлдү, бул айрыкча араб тилин билбегендер үчүн эң баалуу шарт болду. Мындай универсалдуу маданият адамдардын жашоонун жаңы шарттарына, ал гана эмес башка өлкөлөргө көчүп келүүдө батыраак ыңгайланышууларына мүмкүндүк түзөт.

Жалпысынан маданият жана диндер аралык кызматташуунун суроосун кароодо бир катар учурларды эске алуу зарыл. Биринчиден, бүгүнкү күндөгү цивилизация социалдык-саясий жана техногендик маданияттын негизги баалуулуктарын, о.э. анын өзүнүн өнүгүү прогрессинин стратегияларын өзгөртпөй туруп социомаданий кризисти жеңүүгө кайдан жөндөмдүү болмок эле. Экинчиден, эгерде фундаменталдык баалуулуктар өзгөрсө, ал сөзсүз илим менен диндин мамилелерине таасир этет. Мындай болуп калган учурда бул мамилелердеги прогрессивдүү тенденциялар жаңы баалуулуктардын топтолушунун, көбөйүүсүнүн орду катары каралып калуусун моюнга алыш керек; цивилизациялардын карым-катнашынын сапаттары, ааламдашуу жолундагы дүйнөнүн демейки жана илимий аң-

сезимдеринин шайкештиги өз кезегинде окумуштуунун, мамлекеттик лидердин, билим берүү жана башка мекемелердин министрлеринен жаңы методологиялык ыкмаларды колдонууда алардан методологиялык маданияттуулукту, цивилизациялык анализдин методдорун, илимий абстракциялоону, илимий чындыкты табуунун ыкмаларын жана аларды теориялык жактан негиздөөнү талап кылат. Жаңы маданият окумуштуулар тарабынан гана эмес башкаруу структурасынын ар кандай деңгээлдериндеги жана мамлекеттердин жетекчилери тарабынан да талап кылынууда.

Ошентип биз татаал жана тез өзгөрүп жаткан дүйнөдө жашап жатабыз, анда баалуулуктардын комплекси өзүнө жаңычылдыктарга, пайдага, сынга караганда сапатка басым жасоого, тарбиянын приматынын ордуна моданын приматына аракеттенүүнү колдонууга болгон эңсөө түбөлүк баалуулуктардын, чындыктын, акыл-эстен жана жалпы маданиятка керектүү болуудан күчтүүрөөк болуп кетүүдө. Мындай карам-каршылыктуу дүйнөдө адам – жогорку баалуулук же баалуулуктардын абсолюттук, идеалдуу иерархия маанисинде эмес өзүнүн адамдык маңызын жүзөгө ашыруу процессинде көптөгөн мүмкүнчүлүктөрдү колдонуу жаатында, мына ушулардын баардыгын иш жүзүнө ашыруу менен адам өзүн калыптандырат жана өркүндөтөт. Дал ушул планда адам толугу менен калыптана элек. Биздин оюбузча диалог процессинде жаратылышты, коомду өзгөртүү менен адам өзүн да өркүндөтө алат. Ушуга байланыштуу адам баласы кош стандарттуулуктан көз карандысыз дүйнөнү курууга баардык күчүн жумшашы керек, себеби, мындай түзүлүштө чыныгы маданияттын максаты жаңы адамды, ар тараптуу өнүккөн инсанды калыптандыруу болуп саналат. Ошондой эле, илимий дүйнөгө болгон көз карашты коомдун ар бир мүчөсүнүн ынанымына айландыруу, анын негизинде жогорку моралдык сапаттарды тарбиялоо, анын руханий дүйнөсүн байытуу, адамдын ишмердүүлүгүн жөнгө салууда баалуулук механизмдерине артыкчылык бербей, ошол эле учурда коомдук карама-каршылыктарды эске алуу. Келечектеги жалпы адамзат маданияты айрым маданияттардын кайталангыс баалуулуктарын жок кылбастыгын, алардын биргелешкен ишмердүүлүгү, диалогу өздөрүнүн көп кырдуулугуна, ар башка экендигине карабай жалпы цивилизацияны түзүшөөрүн белгилеп кетүү зарыл.

«Ааламдашуу шартындагы цивилизациялардын адам укуктары боюнча өз ара ыңгайланышууларынын жана өз ара карым-катнашуусунун сапаты». Укук чөйрөсүндөгү универсалдык-

цивилизациялык жана спецификалык-маданий өз ара ыңгайланышуу көйгөйлөрүн чечүүдө эки негизги багытты бөлүп карайбыз:

1) универсалдык-либералдык баардык маданияттар үчүн укук идеясы бирдей универсалдуу деп бекемделет (И.Кант, Дж.Ролз). Бул позиция акыр чегинде цивилизациялуу элдер - бул идеяны өздөштүргөндөр жана цивилизациясыз - өз өнүгүүсүндө артта калып, бул идеяны кабыл албаган элдер деп экиге бөлүүнү сунушташат. Дүйнөлүк масштабда цивилизацияларга таза улутчулдук идеологияны таңуулап келишет: дүйнөлүк коомчулукту, элдерди айрым белгилери боюнча бөлүштүрүү жолуна коюшат; «туура эместер» идеясы пайда болууда, маселен – демократия өкүм сүрбөгөн өлкөлөрдөн келген мигранттарды сыйлабоо, керек болсо жок кылып койсо да болот;

2) партукулярдык-коммуитаристик – бул багыт маданияттардын ар түрдүүлүгү жана көптүгү принцибине негизделген, буга ылайык элдердин аракети өздөрүнүн иденттүүлүгүн коргойт жана сактап кала алат. Бул логикалык бүтүмдүн негизинде укук идеясы бирдей эмес. Ал бир гана батын маданиятына тиешелүү, башка маданияттарга ал идея бөтөн. «Жалпы адамзат баалуулуктарын» четке каккан мындай көз караштын маңызы адамзаттын баардык баалуулуктары маданий кабылдоолор менен аныкталат жана чектелет деген ойду камтыйт. «Универсалдуу маданиятты» анча деле маанилүү эмес төмөндөгүдөй абстракциялар алмаштырат: «жашоо», «жакшылык», «адилеттүүлүк», «социалдык жоопкерчилик», «тең укуктуулук», «эркиндик», «бакыт». Буларга абстрактуу түшүнүктөр сыяктуу кайрылуу өтө деле натыйжа бербейт, анткени ар бир маданият конкреттүү тарыхый доорду ушул түшүнүктөрдүн спецификалык өзгөчөлүктөрү менен толтурат.

Чыгыш үчүн төмөндөгүлөр көнүмүш стереотип болуп калган: вестернизацияга байлануучулук – жалпы адамзат баалуулуктарын сактоого жана демократияга кепилдик берүү, универсалдык эркиндикти көбүн эсе «америкалаштыруунун» синоними катары кабыл алуу. Ушуну менен бирге эле мусулман дүйнөсү Батышка «жалпы адамзат баалуулуктары» түшүнүгүн Жакынкы Чыгыш өлкөлөрүнүн суверенитеттүүлүктөрүнүн бузулушуна актануу ирээтинде колдонууну таңуулап келет. Маселен, Сириянын тышкы иштер министринин орун басары Фесал аль-Микдад америкалык аскерлер өкмөттүн расмий чакыруусуз эл аралык укуктарды бузуу менен Сириянын территориясына кирип келишти-деп бел-

гилейт («ТВЦУ.РУ» интернет-порталынын маалыматы боюнча). Башка ушундай эле мисал Иранга тиешелүү. АКШ Иран менен болгон ядролук келишимден чыгуу менен бул планды жаратып эл аралык укуктун бир бөлүгү болгон «Коопсуздук Кеңешинин 2231 резолюциясын олуттуу бузду» - деп тастыктайт Россиялык тарап («РТ» интернет-порталынын маалыматы боюнча).

Маданияттардын өз алдынчалуулугу концепциясы – биздин учурдагы популярдуу концепциялардын бири. Бул концепциянын өкүлдөрү ар бир маданият өз баасына ээ деп белгилешет. Бирок, булардын ичинен орточо-либералдык позиция максатка ылайыктуураак сезилет, анткени, ал укук идеясынын универсалдуулугуна жасалган терс мамилелерди дайыма кайтарып турат жана маданий-тарыхый өзгөчөлүктү зарыл богон учурда колдонууну четке какпайт, ошону менен бирге бул өзгөчөлүктү укук идеясынын ээлеген ордунун маселесине кошпой анын аргументтешүүсүнүн көйгөйү катары карайт. Укук бирдиктүү рационалдык фундаментке ээ анткени өзүнүн маңызы жана негизи боюнча эркиндикке ээ.

Укукту сапаттуу жаңы баалуу-философиялык өнүткөн кароо төмөндөгүдөй «универсалдуу баалуулуктар», «жалпы адамзат баалуулуктары», «адамзаттын баалуулуктары» сыяктуу түшүнүктөрдүн пайда болушуна жана алардын колдонулушуна алып келди.

Адамдардын ар бир муунунун, конкреттүү тарыхый доордун социалдык-экономикалык шарттарына байланыштуу гуманистик баалуулуктар, укук, дин, илим жана маданият жөнүндө өз түшүнүктөрү калыптанган. Ааламдашуу мезгилиндеги адам укугу боюнча цивилизациялардын өз ара карым-катнашы айрым учурда саясий, экономикалык кызыкчылыктар гуманистик баалуулуктар жана фундаменталдык укуктар менен салыштырганда биринчи орунга чыгып калган себептүү дайыма өксүп келет. Натыйжада бүткүл адамзатка тиешелүү баардык цивилизацияларга бирдей универсалдуу укукту биз өмүр бою сактап, коргоп калуубуз зарыл. Чындыгында бул – биздин планетанын коопсуз өмүр сүрүүсүнүн өзөктүү учуру болуп саналат. Албетте, бүгүн Адам укугунун жалпы декларациясы (1948-ж.) бар, ал адам укугу боюнча стандартын аныктаган универсалдуу эл аралык – укуктук документ болуп саналат. Бул декларация андагы адам укуктары жана негизги эркиндиктери боюнча иш-чараларды ишке ашыруунун юридикалык милдеттер – мамлекеттерге таңуулабайт. Бул милдеттерди чечүү үчүн экономикалык, социалдык, маданий

укуктар жөнүндө Эл аралык пакт, жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пакт жана экинчи Пактга Факультативдик протоколдор бар. Бул Пактларда (1966-ж.) Декларациянын жоболоруна юридикалык милдеттүүлүктү ыйгарган адам укуктары ийне-жибине чейин камтылган. Жогоруда айтылган документтер адам укуктары жөнүндө Эл аралык билльди – универсалдуу укуктардын фундаментин түзүшөөрүн белгилеп коюу абзел. Ошондой эле БУУнун Уставын айта кетүү керек – бул документте адамдын негизги укуктарын жана эркиндиктерин эч кандай жиктөөлөрсүз жалпы урматтоо принциби биринчи жолу өз бекемделишин алган.

Чынында эле «биринчи муундагы» укуктар эл аралык жана улуттук документ болуп таанылган, анткени аларда укуктарды чектөөлөр жана алардан ажыратуулар жокко эсе. Батыш цивилизациясында «биринчи муундагы» адам укуктары, фундаменталдык «адам укуктары» катары каралып, укуктардын экинчи жана үчүнчү муундары «социалдык унутулулар» болуп саналат, б.а. укуктук күчкө ээ эмес болгону тигил же бул коомдун өкүлдөрүнүн аярлуу катмарларынын пайдасына улуттук кирешени кайра бөлүштүрүү гана милдетин аткарышат деп айтышкан.

Адам укуктарынын «төртүнчү мууну» 1990-ж. баштап калыптана баштаган. Ушуну менен бирге эле айта кетчү нерсе бул укуктар «биринчи муундагыга» караганда ачык мүнөзгө ээ эмес. Айрым изилдөөчүлөр «төртүнчү муундагы укуктар» адамды генетикалык тукум куучулук чөйрөсүндөгү эксперимент, клондоштуруу менен байланышкан коркунучтардан сактоосу керек дешет, ал эми экинчи топтогу окумуштуулар ал укуктарга («төртүнчү муундагы») адамзаттын тынчтыкка, космоско, ядролук коопсуздукка болгон укуктары кирүүсү зарыл деп эсептешет. Адам укуктарын генерациялык (латын. Generatio - муун) негизде классификациялоо керек деген көз карашты карманган окумуштуулар, адам укуктарынын муундары концепциясы эвристикалык мүмкүнчүлүктөрдөн, о.э. өз денесин өзү каалагандай колдонуу укугунан («төртүнчү муундагы адам укуктары» – стоматикалык укук) баш тартууга негиз жок деп эсептешет.

Эң зарыл аспектилердин бирин айта кетүү зарыл: адам укуктары боюнча цивилизациялардын өз ара ыңгайланышууларынын жана өз ара карым-катнашынын саясаты диндердин диалогунун начар мүмкүнчүлүктөрүнүн айынан өксүп келет. Буга аргумент катары адам укуктары боюнча концепциялар жана диндер жөнүндө ар кандай маалыматка

ээ дин өкүлдөрүнүн бири-бири менен болгон кызматташуудагы ички талаптын, зарылдыктын жоктугун айтууга болот. Буга кошумча базалык баалуулуктарга карата айтылган сын-пикирлерге адамдардын чыдамсыздыгы жана жөндөмсүздүгү о.э. ар кандай деңгээлдеги билимдүүлүк цивилизациялардын укук чөйрөсүндөгү өз ара карым-катнаштарынын жаңы, сапаттуу деңгээлине көтөрүлүшүнө тоскоолдук жаратууда.

Көптөгөн мамлекеттер толеранттуулук түшүнүнүн алкагында эл аралык укуктарды сактоону бекемдешүүдө. Маселен, эл аралык укук чөйрөсүндөгү оң маанидеги интолеранттуулуктун өз милдетин аткаруусунун көрсөткүчү болуп принципалдуулук саналат, ал эми терс маанидеги толеранттуулуктун белгиси – укуктарды ашкере, чектен чыгып колдонуу. Ошону менен бирге эле толеранттуулукту кызматташуу, ал эми интолеранттуулукту – конфронтация менен байланыштырышат. XX к. инсандын эркиндигин ишке ашыруу идеяларынын өзүнө камтыган көптөгөн декларациялар, хартиялар, мыйзамдар кабыл алынган («Диний эркиндик жөнүндө декларация» (1965), «Толеранттуулуктун принциптеринин декларациясы» (1995) ж.б.). Адам укугуна, эркиндигине кедергисин тийгизген иш-аракеттер эч качан колдоо таппашы зарыл. Толеранттуулук – чындыктын ар кандай формасына жеке ээлик кылуу эмес. Башкалардын эркин өз оюн билдирүүгө, жашоого болгон укуктарын таануу. Тилекке каршы расмий документтерде бекемделген толеранттуулук өз ара карым-катнаштын жалпы принциптеринен болуудан али да болсо алысыраак.

Жаш муундарды тарбиялоодо эске ала турган нерсе, аларга диний таасир этүүнүн жолдорун гана билбестен, диний негизде пайда боло турган экстремистик чыр-чатактарды болтурбоо үчүн атайын иш-чараларды иштеп чыгуу керек. Ошол эле учурда ааламдашуу жолундагы дүйнөдөгү жаштар ортосундагы диний цивилизациялык өңүттөгү укуктук диалогдун ишке ашпай жаткандыгынын себептерин билүү зарыл.

Диний-укуктук диалогдун маселелери бүгүнкү күндө актуалдуу жана алар адамдын аң-сезиминин жана маданий аралык ыңгайланышуу проблемалары менен тыгыз байланышат. Анткени, диалог илим жана дин, же болбосо философиялык системалар менен диндердин ортосунда жүргүзүлбөйт, белгилүү бир диний жана адамзаттык тажрыйбаларга ээ адамдардын ортосунда болуучу процесс. Бул диалогдун өзгөчөлүгү «башканы» кабыл алуучу артыкча жөндөмдүүлүккө ээ болгонунда. Маселен, адам

укуктары боюнча протестанттык либералдык концепцияларды жана тажрыйбаларды проваславия менен ислам колдобойт. Католик дини адам укуктарын либералдык мааниде түшүнүп, жашоого болгон укукту бөлүп карайт. Ошол эле учурда католик дини жеке инсандын эмес, адамдын социалдык укуктарына жана эркиндигине көбүрөөк басым жасайт. Ошондуктан, бул жерде төмөндөгү учурларды эске алуу зарыл. Биринчиден, коомдук жана жеке адамдын аң-сезимдеринин проблемасы оң тарапка чечилүү жолуна жакындай элек. Экинчиден, диалогдун спецификасын эске алуу менен индивидуалдык, жекелик аң-сезимге акцент жасоо керек. Бул жерден эске ала кетчү нерсе жаш муундарды тарбиялоону, окутууну жаш өзгөчөлүгүнө жараша уюштуруу принциби «жаштардын» спецификалык өздүк аң-сезимин, «субмаданияттын» жана жашоо образын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Үчүнчүдөн, индивидуалдык аң-сезимдин калыптануусунун спецификалык шарттары ааламдашуунун мезгилиндеги диндик жашоонун себептеринин бири болуп саналат. Төртүнчүдөн, индивидуалдык аң-сезимдин калыптануусунун спецификалык шарттары – бул жакынкы гана коомдук чөйрө эмес (үй-бүлө, «көчөө», бала-бакча, гимназия, университет, жумушчу коллектив, коомдук жана мамлекеттик уюмдар, маданий мекемелер, китептер, газета-журналдар, телекөрсөтүүлөр) конкреттүү жана кайталангыс өзгөчөлүккө ээ тигил же бул конфессиянын өкүлүнүн жашоосунун баардык шарттары деп түшүнүү керек. Маселен, Ыйык жазуулар бүгүнкү дүйнөдө эң чоң мааниге ээ. Бирок, адамдардын жүрүм-турумдарын калыптандырууда жашоонун кырдаалдары чоң роль ойношот, ошолордун негизинде ыйык китепте чечмеленишет. Айтмакчы ар кандай диндердин «Ыйык китептеринде» кездешүүчү фразалар «Урулук кылба», «зынаага барба» ж.б.у.с. аларга биз өзүбүздүн жашоо чен-өлчөмүбүздөгү маанилерди беребиз, ошондуктан алар эң сонун моралдык принциптерге айланат. Ал «ыйык жазуулардагы» осуяттар жалпы моралдык нормалар катарында эмес, укуктук фрагменттери катары берилген б.а. ар бир коомдогу социалдык процесстерди жөнгө салууга багытталган. Тактап айтканда жогоруда айтылган фрагменттерде бүгүнкү күнү биз каалаган маани-маңыздар болгон эмес, алар өз доорундагы жеке менчик ээлеринин кызыкчылыктарын коргогон. Илимий кызыкчылык үчүн Хаммурапинин мыйзамдарынын Инжилдин мыйзамдарына, Эски осуятты (Соломондун притчалар китеби) байыркы египеттик «Амен-ем-опе хубалары» деген китеби менен салыштырып көрсөңүздөр болот. Ошентип, адеп-ахлактуулук жана укук

бири-бири менен байланыш, бирок мазмуну боюнча коомдук жана жекелик аң-сезимдердин формасы болуп саналат.

Бешинчиден, дин өкүлүнүн руханий дүйнөсүнө аны курчап турган чөйрө эмес. Анын практикалык ишмердүүлүгү таасир этээрин белгилөө абзел. Буга кошумча жеке диний аң-сезимдин өнүгүшү үчүн, өзүн-өзү тарбиялоого багытталган дин өкүлүнүн максаттуу иш-аракеттери чоң мааниге ээ. Жаштардын арасында гуманизм жөнүндө азыраак сүйлөгөн менен алардын иш-аракеттеринен көбүрөөк байкалышына басым жасоо керек. Башкача айтканда жаштарды тарбиялоону гуманисттик практикалык ишмердүүлүк менен айкалыштыруу зарыл. Бекеринен көптөгөн кылымдар бою диндер өздөрүнүн аброюн бекемдөө үчүн кайрымдуулук иштерин жүргүзөшкөн. Алтынчыдан, учурдагы демократиялык коомдун шарттарында ар бир дин өкүлү өзүнүн руханий байлыгынын өсүшүнө түрткү болгон коомдук пайдалуу иштерди аткарууга кеңири мүмкүндүк алышы керек. Акыркысы, демократия шартында дин өкүлүнүн руханий өнүгүүсүндөгү социалдык, экономикалык, саясий түзүлүштөр адамдарды маданий ыңгайланышуу, цивилизациялар диалогу жана толеранттуулуктун алкагында тарбиялоо үчүн коомчулуктун алдына кеңири мүмкүнчүлүктөр түзүлүшү зарыл.

Демек, жогоруда айтылгандар адамдын адамга болгон жаңы мамилелери – монолог эмес диалог алакалары тургузулуп келе жатат деп айтууга мүмкүнчүлүк берет. Ушуга байланыштуу биз жаштардагы социалдык активдүүлүктү жандандыруубуз милдет. Ошентип, укук-ааламдашуу жолундагы дүйнөдө адамдардын эркин жашоосунун зарыл шарты болуп саналат.

Изилдөөдөн алынган жыйынтыктар:

1. Акыркы он жылдыкта «монополярдык» дүйнөдө Чыгыш цивилизациясынын маданияттар аралык диалогго жана Батыш цивилизациясы менен ыңгайланышуу мүмкүнчүлүгү кескин төмөндөп кетти, мындай көрүнүш баардык чөйрөдөгү: экономикада, жүрүм-турумда, саясатта жана укукта либералдык идеологиянын оолакташуусунун алкагында болууда. Буга күбө катары Чыгыш менен Батыштын элдешкис карама-каршылыгын кароого болот, бул өз кезегинде батыш баалуулуктарынын негизинде цивилизациялардын аралашуусуна тоскоолдук жаратып – Ирак, Ливия, Сирия, Афганистан сыяктуу чыгыш мамлекеттеринин талкаланышына алып келди. Изилдөөнүн негизинде биз төмөндөгүдөй жыйынтыкка келдик, эл аралык уюмдар менен бирге алып баруучу ишмердүүлүктүн негизинде Чыгыш

цивилизациясынын бирикке күчтөрү өндүрүштүк, социалдык, экономикалык, рыноктук, инженердик, транспорттук, маалыматтык, илимий, билим берүү, медициналык, маданий, туристик инфраструктураны калыбына келтирүүгө жана Чыгыштагы талкаланган мамлекеттер үчүн Батыштан кун төлөтүүгө жетишүү.

2. Чыгыш цивилизациясынын тарыхында Борбордук Азиядагы социалисттик мамлекеттер, Ислам кызматташтык Уюму жана ЮНЕСКОнун чыгыш аналогу болуп саналган билим берүү, илим жана маданият маселелери боюнча Ислам Уюму өз мезгилинде эл аралык аренада, саясий жана туристтик тармактарды Чыгыш өлкөлөрүнүн ролунун күчөшүнө түрткү боло алышкан. Чыгыш цивилизациясынын ичинде дайыма эки багыттын күрөшү жүрүп келет: биринчиси, Батыш цивилизациясынын баалуулуктарынын үстүнөн исламдын жеңишке жетишүү максатында Европадагы жашаган мусулмандарды кандайдыр бир ички күч же «бешинчи колония» катары колдонуу үчүн батыш коомчулугу менен жакындашууну көздөйт; ал эми экинчиси, Европанын социомаданий мейкиндигинде исламдын ыңгайланышуусун жана Чыгышты батышташтыруу (вестернизация) процессинин жүрүшүн каалашпайт.

3. Эгерде Батыштын индустриалдык Чыгыштын салттык цивилизацияларынын оң жактарынын өз ара ыңгайланышуусун ишке ашыра алганда, анда адамзатты дээрлик жогорку социомаданий деңгээлге чыгарып жана баалуулуктардын жакшыртылган гумандуу системасын алууга болот эле. Адамзатты куткарып калуу бул эң башкы милдет, анткени Европа калкынын курамы боюнча эскирип бара жатат, ал эми Европа мамлекеттери иммигранттарды алар жашап жаткан өлкөлөрдө жаңы коомдук жашоого ыңгайландырууга жөндөмсүз болгондугунан көп маданияттуулук саясаты кыйроого учурады, натыйжада иммигранттар өздөрүнүн маданиятындагы үң жакшы элементтерди сактап калууга далалат кылышууда.

Литература:

1. Платон. Избранные диалоги. - М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. - 960 с.
2. Легенгаузен М. Современные вопросы исламской мысли. - М.: Феория, 2009. - 232 с.
3. Брусилковский Д.А. Диалог культур и толерантность в условиях глобализации // Известия вузов Кыргызстана. - 2015. - №4. - С. 129-133.
4. Ажыбекова К.А., Тогусаков О.А., Брусилковский, Д.А. Коррелятивная взаимосвязь культуры и цивилизации (методологические аспекты) // Общество: философия,

- история, культура. - 2017. - № 3. - С. 9-16.
5. Брусиловский Д.А. Поиск научной истины в процессе диалога культур о противоположных ценностях (на материалах тюркоязычных народов) // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2015. - №4. - С. 168-172.
 6. Бузский М.П., Брусиловский Д.А., Мещерякова Я.В., Ангел О.В. Межкультурные коммуникации в развитии современного мира // Инновационный потенциал молодежи: глобализация, политика, интеграция: сб. науч. ст. Междунар. науч.-исслед. конф. - Екатеринбург, 2016. - С. 3-15.
 7. Брусиловский Д.А., Тогусаков О.А. Реализация межкультурных возможностей диалога Запада и Востока в политико-правовой сфере // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2016. - №12. - С. 206-214.
 8. Ажыбекова К.А., Брусиловский Д.А., Есипов И.И. Методология адаптации мусульман-мигрантов к европейской культуре // Евразийский юридический журнал. - 2017. - № 7 (110). - С. 351-355.
 9. Брусиловский Д.А. Возможности Западной цивилизации в процессе адаптации ближневосточных мигрантов к европейской культуре // Общество: философия, история, культура. - 2019. - №1 (57). - С. 21-26.
 10. Тогусаков О.А. Понятие предвидения и его методологическое значение для научного познания: автореф. дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.08. - Алма-Ата, 1992. - 37 с.
 11. Брусиловский Д.А. Возможности ислама в контексте внутррелигиозного, межрелигиозного и межкультурного диалога в современную эпоху // Общество: философия, история, культура. - 2016. - №10. - С.16-22.
 12. Тогусаков О.А., Коротенко В.А., Марченко Л.Ю. История мировых цивилизаций и становление идеи устойчивого развития: курс лекций. - Бишкек: Солтон, 2018. - 354 с.
 13. Тогусаков О.А. Сближение культур как актуальный и необходимый тренд современности // Вестн. Междунар. ун-т Кыргызстана. - 2018. - №1(34). - С. 46-48.
 14. Диалог и толерантность в XXI веке. В поисках бессмертия рода человеческого и мира религий без войны: тюркоязычный мир о возможностях диалога между христианским Западом и мусульманским Востоком: моногр. / [авт. сост. Д.А. Брусиловский, Ж.А. Борочоров, О.А. Тогусаков и др.]. - Бишкек: Нео Принт, 2015. - 1656 с.
 15. Брусиловский Д.А. «Столкновение цивилизаций» и «Диалог между цивилизациями»: философско-религиоведческий анализ // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2015. - №4. - С. 160-164.
 16. Ажыбекова К.А. Естественное и социальное в адаптации человека // Естественное и искусственное в естественно-научном познании / под. ред. Т.А. Абдылдаева. - Бишкек, 1991. - С. 45-54.
 17. Брусиловский Д. А. Историко–политическое значение деятельности Курманджан-датки в межкультурном диалоге (на материалах тюркоязычных народов) // Известия вузов Кыргызстана. -2015. - №4. - С.122-125.
 18. Ажыбекова К.А., Тогусаков О.А., Брусиловский Д.А., Акматова Н.С., Смутко А.Н. Соотношение различных уровней организации взаимoadaptации цивилизаций в стратегии их выживания // Социально-политические науки. - 2019. - №1. - С. 141-145.
 19. Брусиловский Д.А., Есипов И.И. Два мира - две интеграции: специфика соприкосновения цивилизаций с исламофобией // Вопросы политологии. - 2019. - Т. 9. - №6 (46). - С. 1282-1294.
 20. Брусиловский Д.А., Есипов И.И. Стратегия мира: глобальная интеграция между исламофобией и «столкновением цивилизаций» // Вопросы национальных и федеративных отношений. - 2019. - Т.9. - №6(51). - С. 889-900.
 21. Ажыбекова К.А., Тогусаков О.А., Брусиловский Д.А., Клименок Д.Ф., Есипов И.И. Диалог культур и взаимoadaptация цивилизаций в условиях мегасоциальной интеграции // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. - 2018. - Т. 18. - №1. - С. 128-135.
 22. Брусиловский Д.А. Философия Чингиза Айтматова как новая сущность межкультурного и межрелигиозного диалога в едино-цельной социально-планетарной системе // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вopr. теории и практики. - 2016. - №11(73). - С. 51-59.
 23. Брусиловский Д.А., Есипов И.И. Специфика воздействия «мягкой силы» России, Китая и США на Центральную Азию в условиях глобализации // Вопросы политологии. - 2019. - Т.9. - №8(48). - С. 1779-1798.
 24. Brusilovskiy D. Two Worlds – Two Integration: the Specificity of the Contact of Civilizations, Islamophobia / D. Brusilovskiy, I. Esipov // Political Science Issues. – Vol. 9. - №3. - 2019. - P. 261-271.